

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ ЯК ЗАВДАННЯ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Пометун О.І.

Україна, м. Київ, Інститут педагогіки НАПН України

Ремех Т.О.

Україна, м. Київ, Інститут педагогіки НАПН України

У Концепції Нової української школи вказано на необхідність розвитку критичного мислення як наскрізного вміння, що розвивається засобами всіх предметів та є підґрунтям для формування компетентностей учня [2, с.12]. Ця ідея відображена в Державному стандарті початкової освіти, де в результатах навчання учнів усіх освітніх галузей (далі – ОГ) зафіксовано набуття здобувачами освіти навичок критично мислити. Наприклад, зазначено, що:

мовно-літературна ОГ передбачає, що здобувач освіти: *сприймає, аналізує, інтерпретує, критично оцінює* інформацію в текстах різних видів, медіатекстах та *використовує* її для збагачення свого досвіду;

ОГ іншомовної освіти має на меті навчити учнів *сприймати* інформацію, висловлену іноземною мовою в умовах безпосереднього та опосередкованого міжкультурного спілкування, та критично *оцінювати* таку інформацію;

математична ОГ має завданням навчити дітей критично *оцінювати* дані, процес та результат розв'язання навчальних і практичних задач;

заняття з природничої ОГ вимагають від учня *опрацьовувати* та *систематизувати* інформацію природничого змісту, отриману з доступних джерел, та представляти її у різних формах; критично *оцінювати* факти, поєднувати новий досвід з набутим раніше і творчо його використовувати для *розв'язування проблем* природничого характеру;

громадянська та історична ОГ передбачають, що учні *працюють* з різними джерелами соціальної та історичної інформації, *аналізують* зміст

джерел, критично оцінюють їх; представляють аргументовані судження про відомі факти та історичних осіб, а також про події суспільного життя [1].

Наведений перелік дає змогу зробити кілька важливих висновків.

Серед мисленнєвих операцій, які мають формуватись засобами всіх освітніх галузей, можна виокремити найважливіші:

- опрацювання інформації з різних джерел, її аналіз, інтерпретація, критична оцінка;
- застосування, використання цієї інформації для розв'язання нових навчальних та життєвих проблем;
- формулювання аргументованих суджень та оцінок.

Очевидно, що такі завдання уможливають побудову вчителем системи міжпредметного/міжгалузевого навчання учнів критичного мислення, яка може спроєктувати його поступове зростання. Крім цього, вони також є підставою для відбору відповідних методів і форм навчання. Причому методи і форми навчання мають бути міжпредметними, що, з одного боку, допомагає учням до них адаптуватися та алгоритмізувати власні дії, а з іншого – зробити простішим перенос навичок з однієї галузі на матеріал іншої. Вчитель має стимулювати учнів застосовувати навичку критичного мислення під час читання, письма, говоріння й слухання.

Прикладом таких методів є методи кооперативного навчання [3, с.42-47] та власне розвитку критичного мислення. [4, с.22-43]. Наш досвід свідчить, що дітям до вподоби такі методи роботи, що, своєю чергою, підвищує їхню мотивацію до навчання та значно полегшує роботу вчителя. Крім того, застосування цих методів не потребує додаткових матеріальних витрат на нові матеріали чи обладнання.

Зауважимо також, що наскрізна міжпредметна система розвитку критичного мислення учнів має передбачати й можливість постійного формувального оцінювання рівня зростання цих навичок в учнів.

Водночас проведені дослідження свідчать про певні протиріччя, які є викликом сучасної початкової освіти в Україні щодо розвитку критичного мислення, оскільки:

значна частина вчителів, погоджуючись із важливістю розвитку критичного мислення учнів, наполягає на пріоритетній важливості формування у них фактологічних знань, не довіряє учням формулювання навіть простих і очевидних висновків, надає перевагу на уроці закритим запитанням;

складною проблемою залишається організація активної діяльності всіх учнів на уроках, оскільки надмірна кількість учнів в класах унеможлиблює висловлення ними своїх думок взагалі через брак часу;

на значній частині уроків переважають перекази, переписування, репродуктивні завдання за поданим зразком тощо. Постійно практикуючи зведення складного до простого, надаючи учням готові формули, процедури, стимулюючи короткі відповіді та алгоритми для запам'ятовування, вчителі очікують від учнів розуміння (усвідомлення) того, що вони опановують, а це неможливо, бо їхнє мислення навантажене недостатньо;

у більшості чинних підручників для початкової школи відсутні пізнавальні завдання та запитання на різні рівні мислення або ж містяться сформульовані висновки. Використовуючи такі підручники, вчитель, не може спиратися на них методично у процесі розвитку критичного мислення учнів;

як і на початку реформи початкової освіти, проблемою залишається якісна підготовка вчителів до розвитку критичного мислення учнів і брак методичної літератури та інструкцій. Значна кількість інструкцій, рекомендацій та описана практика не акцентують уваги на необхідності організації активного осмислення матеріалу учнями.

Утім модель навчання, орієнтована на розвиток критичного мислення, руйнує подібні підходи на кожному кроці: вчителі мають постійно запитувати учнів про те, чого вони дізналися, стимулювати їх застосувати нові ідеї,

порівнювати ідеї з тими, що є в підручниках, активно обговорювати те, чого вони навчаються, в малих групах.

Із наших досліджень ясно, що дитина навчається, коли обговорює, дискутує з іншими учнями; а вони навчаються, слухаючи її, реагуючи та сприймаючи її відповіді, обдумуючи ідеї та рішення разом. Застосування дитиною власного мислення і розвиток власних поглядів призводить до більш глибокого розуміння, адже те, що досліджується, стає частиною її думок скоріше, аніж завчене, що швидко забувається. Це серцевина освіти для критичного мислення. Учні вчать: думати в процесі думання; навчаються вчитись через практику навчання; навчаються висловлюватись через практику суджень та оцінку цих суджень.

Працюючи над розвитком критичного мислення учнів, вчителю варто звернути увагу на власні стереотипи щодо професійної діяльності.

Одна з найголовніших ідей полягає в тому, що правильних відповідей учнів може бути багато, якщо запитання, поставлене вчителем є відкритим [4, с.13]. Подолання ставлення вчителя до себе як єдиного вірного джерела інформації – ще одна умова розвитку критичного мислення учнів початкової школи. Вчитель має посідати позицію, за якої він не лише не заперечує думок учнів, відмінних від власних, а й стимулює їхній пошук. Завдання вчителя – навчити учнів опрацьовувати інформацію, а не підміняти собою цей процес. При цьому слід враховувати, що критичне мислення є самостійним, воно носить індивідуальний характер, тому завдання вчителя – надати учню можливість сформулювати відповідь, не квапити його.

Учителю також слід відмовитись від стереотипу стосовно шкідливості (непотрібності) різноманітних гаджетів для освітнього процесу [4, с.14]. Мережа Інтернет залишається для сучасних дітей зручним і найбільш повним джерелом інформації, тому слід навчити їх вправлятися з цим потоком. Це ефективно можна зробити в інформаційно безпечному середовищі класу.

До характеристик навчання критичного мислення віднесемо і право учнів робити помилки. У процесі розвитку критичного мислення до «роботи над помилками» як джерела накопичення досвіду поступово підключається логічний мисленнєвий компонент: як склалося, що не досягнуто бажаного результату, які причиново-наслідкові зв'язки були порушені, на що звернути увагу при наступній спробі тощо [4, с.14]. Помиляючись, діти знаходять тупиковий напрям, дізнаються, що не сприятиме розв'язанню задачі, відкидають спосіб, який не працює. Доведення від протилежного – це хороша мисленнєва дія. Тому робота над помилками в такій моделі навчання стає аналізом – це накопичення досвіду та отримання інформації. Страх перед помилкою призводить до стереотипного мислення, яке прямо протилежне критичному. Для вчителя помилка дитини – це діагностичне дослідження, можливість побачити, в чому вона має складнощі саме зараз. Учитель має ставитись до помилок учнів як до неминучої частини освітнього процесу.

Критичне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію, вміння приймати рішення, розв'язувати проблеми, співпрацювати з іншими особами розглядають як вміння, спільні для всіх ключових компетентностей [1].

Таким чином, сьогодні освітній процес у початковій школі має бути спрямований не лише на опанування учнями системи наукових фактів, істин і моделей поведінки – учні мають формувати/розвивати у себе риси критично мислячої людини, яка: завжди ясно розуміє мету, що стоїть перед нею, та питання, які обговорюють; ставить запитання щодо інформації, висновків, поглядів; формулює й висловлює думку самостійно; ретельно відбирає необхідну інформацію; використовує переконливу аргументацію, засновану на достовірній інформації та фактах; намагається бути ясною, точною у висловлюваннях, прагне думати глибше, бути логічною й неупередженою.

Література:

1. Державний стандарт початкової освіти. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti>

2. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. 2016. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
3. Пометун О. Енциклопедія інтерактивного навчання. К., 2017. 96 с.
4. Путівник з розвитку критичного мислення в учнів початкової школи: методичний посібник для вчителів / автори-укладачі : О. І. Пометун, І. М. Сущенко. Київ, 2017. 96 с.